

(плівці); 4) пристрій для одночасного отримання проб кольорів друку; 5) фахівець з мультиплікації; 6) коефіцієнт, що показує залежність змін прибутку від зміни інвестицій.

Компонент *мульти-* на сучасному етапі має середню продуктивність. Слова з даним компонентом уживаються у технічних галузях, у фармакології та побуті.

Таким чином, розглянувши слова з компонентами на позначення кількості, розміру, сукупності в сучасній українській мові, ми прийшли до висновку: 1) усі розглянуті слова є термінами різних галузей знань; 2) компоненти не вказують на термінополе; лише *нано*, *піко*, *тера* чітко окреслюють його; 3) не виконують функції класифікатора понять; 4) своє первісне значення вони зберігають повністю: *деци*, *санти*, *кіло*, частково: *мікро*, *макро*, *мега*, або і зовсім не зберігають: *піко*.

Компоненти мають різний ступінь продуктивності: *низький* – *санти*, *деци*, *мілі*, *мега*, *міні*, *міді*; *нано*, *піко*, *тера*, *середній* – *кіло*, *мульти* і *високий* – *мікро*, *макро*.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Автор, керівник проекту В.Т. Бусел. – Київ – Ірпінь, 2001. *ЕСУМ* – Етимологічний словник української мови / За ред. О. Мельничука. – в 7-и тт. – К., 1986. *СІС*, 74; *СІС*, 85 – Словник іношомовних слів / За ред. О. Мельничука. – К. 1974; 1985. *СУМ* – Словник української мови в 11-ти тт. – К., 1970 – 1980. *РУСФТ* – Російсько-український словник фізичних термінів / Укл. Ю. Караван та ін. – К., 1994. *ФЕС* – Физический энциклопедический словарь М., 1984.

Тихон Лещук

Національний університет “Львівська політехніка”

КОГНІТИВНО-ЛІНГВАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРЕКО-ЛАТИНСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

© Тихон Лещук, 2002

У статті представлено розгляд когнітивно-лінгвальної характеристики греко-латинських термінологічних одиниць в контексті розвитку тогочасної науки. На основі визначення наукового статусу греко-латинських термінів показано процес їх запозичення у різних мовах, насамперед у німецькій підмові науки і техніки. Зроблено висновки про те, що саме когнітивна сторона терміна є визначальною по відношенні до структурно-семантичної і перебуває в такому відношенні як зміст до форми.

The paper deals with cognitive lingual characteristics of Greek and Latin terminological units in the context of the development of the contemporary science. Bases on the definition of the scientific status of the Greek and Latin terminological units, the process of their adoption in various languages is shown, in particular in German science and technology. Conclusions have been made that it is the cognitive aspect of a term that is definitive with respect to the structural aspect, and is in the same relation as that between the content and the form.

На відміну від денотативної характеристики греко-латинських термінологічних одиниць, коли основну увагу звертається на їх структурно-значеневу сторону, когнітивно-лінгвальний підхід передбачає розгляд терміна за значенно-інформативною

характеристикою. Про словотворчу (термінотворчу) експліцитність функції запозичуваного слова греко-латинського походження, його прямого чи посереднього входження відомі на сьогодні численні праці на німецькомовному ґрунті. Розгляд когнітивного аспекту запозичень, який вказує на імпліцитно-приховану характеристику, хоча він і є визначальним у процесах термінологізації, представлений ще недостатньо. Тимчасом саме ця сторона, тобто значенева сторона запозичених термінів дозволяє вяснити багато питань сучасного та перспективного термінологічного освоєння.

Функціонально-комунікативне та лексикографічне збагачення термінами, включаючи запозичення, спричинене необхідністю використовувати в науковій чи іншій сфері те чи інше новотехнічне чи новонаукове поняття, для позначення якого, як правило, у мові, що запозичує, немає ще власномовного десигната. Отже, поняття, що переходить з однієї мови в іншу на рівні запозичення є первинним актом цього процесу. Вторинним актом є перехід і засвоєння формальної сторони поняття, тобто самого терміна. Вторинний акт, в порівнянні з первинним, який є більш стабільним, може, проте, змінюватися, наприклад, з появою власномовного термінологічного відповідника. Поняття самого явища чи предмета, вираженого запозиченим чи власномовним терміном не може змінюватися у самій своїй суті. На мовному ґрунті запозичувальної мови можуть проходити різні процеси асиміляції термінологічної одиниці, експліцитні та імпліцитні, інші термінотворчі витвори, що може приводити інколи до появи і використання термінологічних дублетів – запозичених і власномовних позначень. Наявність такого стану може спричиняти значеневі непорозуміння, тим більше, коли у мові, яка запозичує, існує не один, а декілька «відповідників». Питання науково-термінологічних дублетів не є новим, це явище має місце вже у латинській мові, коли там існувало на рівні синонімів, крім власномовних латинських, також відповідники, запозичені з грецької мови. Наприклад, в галузі медицини: лат.: *pulmo*, грец.: *pneumon* - «легеня»; лат.: *spina*, грец.: *dorsi thachis* - «хребет»; лат.: *vena*, грец.: *phleps* - «вена»; лат.: *ventriculus*, грец.: *gaster* - «шлунок»; лат.: *musculus*, грец.: *mys* - «м'яз»; лат.: *tela*, грец.: *histos* - «тканина», та інших сфер науки, зрештою і з сфери загально-наукового напрямку: лат.: *multus*, грец.: *polys* - «численний»; лат.: *multus*, грец.: *kinesis* - «рух»; лат.: *natura*, грец.: *physis* - «природа»; лат.: *sol*, грец.: *helios* - «сонце»; лат.: *visus*, грец.: *opsis* - «зір»; лат.: *vita*, грец.: *bios* - «життя»; лат.: *corpus*, грец.: *soma* - «тіло». В цьому і іншому варіанті названі терміни були і залишаються сьогодні відносно абсолютно тотожними за своєю когнітивною значимістю.

Прослідковуючи цей процес, нашою увагою на питання: чому саме старогрецька і латинська мови дали основу науково-технічній термінологізації? Очевидно причина не у досконалості мови, хоч так може видатися при огульному трактуванні цієї проблеми. А причиною є саме значимість первинного фактора, тобто наявність наукової основи, на якій виникають поняття, отже те, що відображає розвиток різних сфер науки. Він, тобто науковий розвиток, в свою чергу, спонукав та спонукує, спричинив та спричиняє розвиток фахової мови з її термінологічним забезпеченням, мови науки і техніки, якою послуговується комунікативно і функціонально. Досить назвати такі галузі наук, як філософія, логіка, математика, астрономія, фізика, медицина, фармакологія, лінгвістика та ін. Мова, яка не освоює власномовних науково-технічних термінів, що виникають в результаті власних наукових досягнень, не має реальних перспектив стати мовою міжнародного значення, хоча і вона може мати відносно досконалу лексичну і граматичну структуру. У кращому випадку така мова може розвиватися переважно на своїй народно-етнічній території і на основі тих досягнень, які має сьогодні і які здобула у минулому.

Таким чином, розвиток мови в її інтелектуально-науковому розумінні залежить від розвитку науково-технічного поступу. І як не парадоксально, немає ні греків, ні римлян, тих, які формували свої мови, а мови їхні функціонують, функціонують вони саме завдяки наукам, які були ними створені і які були опубліковані на цих мовах.

Що являє собою, наприклад, латинська мова з структурно-семантичного та естетичного погляду? Скажемо прямо: нічого особливого. Це одна з примітивних синтетичних європейських мов індоєвропейського походження, має багато граматичних винятків, які подекуди ускладнюють її пряме використання. Вона, порівняльно з іншими, має просту і упрощену абетку (зазедви 18 приголосних і 6 голосних, а фонетично є одною з найпростіших мов романської підгрупи).

Процеси розвитку латинської мови пов'язані, таким чином з розвитком науки і мистецтва. Вони і сьогодні є актуальними і можуть послужити зразком для сучасних оцінок, зокрема для визначення взаємодії між інтенціональним і екстенціональним значення термінологічної одиниці.

З письмових наукових праць великої за обсягом і добре розвиненої за жанровим багатством манускриптної літератури давніх греків і римлян збереглося порівняно мало. Проте навіть те, що збереглося, порівняно з іншими літературами цивілізованих народів, є великою духовною цінністю, дає можливість прослідкувати за розвитком науки, отже і за лексичним збагаченням мови внаслідок розвитку науки. Актуальність змісту літератури вела до її «перевидання», тобто до переписування. Твори збереглися завдяки їх постійному переписуванню, що продовжувалося аж доти, доки було винайдено мистецтво друкування.

Могутній розвиток Римської держави, широкі зв'язки античної культури з культурами інших європейських народів, які творили свою цивілізацію у різних сферах праці і творчості, спричинився до того, що латинська мова мала великий вплив на інші мови індоєвропейської групи – романські, германські, слов'янські. Про це свідчить багато прикладів в галузі народного мистецтва, культури, військового ремесла і, передовсім, в галузі лінгвістики. (Наприклад, у багатьох мовах знаходимо численні лексичні спільності: лат. *Canalis*, укр. канал, рос. канал, пол. *kanal*, нім. *Kanal*, англ. *canal*; лат. *cultura*, укр. культура, рос. культура, пол. *kultura*, нім. *Kultur*, англ. *culture*, фр. *culture*, італ. *cultura*, угор. *kultura*; лат. *nasus*, укр. ніс, рос. нос, пол. *nos*, чеськ. *nos*, нім. *Nase*; лат. *medicina*, укр. медицина, рос. медицина, пол. *medycyna*, чеськ. *medycyna*, нім. *Medicin*, англ. *medicine*, італ. *Medicina*).

Для підтвердження висловленої тут тези про залежність популярності мови від розвитку науки та від наукових праць, написаних на ній, назвемо англійську мову на її сучасному етапі розвитку, хоча вона з погляду особливостей орфографії та орфоенії є прямою протилежністю до латинської.

У наступному періоді англійська мова в його американському варіанті перейняла на себе світову популярність завдяки новим і важливим публікаціям, присвячених досягненням американської науки. Цей процес настільки поглинув науковий розвиток в інших країнах, і настільки спричинився до збагачення розвитку англійської науково-технічної мови, а разом з тим до наповнення своїми термінами інші, навіть розвинені мови, що сьогодні вже деякі лінгвісти висловлюють, наприклад, думку про так зв «нову німецько-американську мову». [2, с.109-116]. Ми категорично відкидаємо таке гіпотетичне розуміння мовних процесів, і все ж проти окремих фактів заперечити не можемо, бо, як у цьому випадку, *contra factum non est argumentum*. Є об'єктивні підстави стверджувати наявність

промовистих впливів англійської на німецьку, зрештою і на інші споріднені, та навіть неспоріднені мови.

Наглядним прикладом трактування популярності мови, може служити німецька мова періоду XVIII-XIX ст.ст., коли на цій мові було опубліковано багато важливих наукових трактатів, винаходів з різних сфер теоретичних і практичних наук, зрештою і ціла низка творів з літератури і мистецтва.

Розвиток і удосконалення німецької мови пізніших періодів ґрунтувався на розвитку наукових і літературних шкіл, великою мірою на наукових надбаннях Греції і Риму, зокрема, коли виникала потреба у функціональному і комунікативному забезпеченні термінами: а) з риторики, ораторського мистецтва, літературних жанрів, де основою лексичних новопояв служили праці Демосфена, Цицерона, Горація, Вергілія, б) у медицині – Гіппократа, Цельса, Галена, в) агрономії, г) у юриспруденції – Тацита та ін., г) у прозовій творчості та в історичних науках – Вергілія, Тацита, Цезаря, д) у поетичній творчості – Горація, Овідія, е) у драмі – драматичній творчості – Есхіла, Еврипіда, Софокла, Арістофана, Плавта та ін.

На цей час припадає входження у німецьку мову і засвоєння нею численних греко-латинських запозичень зі сфери точних наук (за нашими підрахунками їх було не менше 370 одиниць, наприклад, *manuscriptum, opus, synchron, diachron, Semester, Stil, Diophonie, Vitaminum*). Запозичення з грецької і латинської вказують на постійний процес, починаючи з часів галійської війни, тобто від початку нової ери. Відповідно до швидкого розвитку науки, німецька мова у короткий час здобула міжнародну популярність, яка і сьогодні не зменшується і не втрачає своєї наукової значимості.

Другим чинником, що впливає на розвиток національної мови, є міжнародні наукові зв'язки, термінологічні запозичення, які можуть використовуватися через переклади цінних творів і праць на інші популярні теми. Переклад дає можливість ознайомити світову громадськість із здобутками науки і культури народу, який перекладає свої праці з наукових досягнень, викликає до цього народу зацікавлення і потребу вивчення його мови для глибокого знайомства з його наукою та культурою.

Таким чином, прослідковуючи за процесами розвитку латинської мови в галузі науки та її впливи на інші мови, маємо можливість визначити співвідношення когнітивно-лінгвальної сторони тарміна до його структурно-денотативної сторони. Оскільки питання залежності розвитку науки на популярність мови є вкрай важливою, проте на латинському мовному ґрунті належить до питань мало вивчених, ми зупинимось на цьому питанні дещо ширше, тимбільше ці процеси є актуальними також сьогодні і у майбутньому при розгляді їх на рівні міжмовних співставлень.

Оглядаючись на два з половиною тисячоліття назад, до тих часів, коли були створені документальні основи виникнення, формування, утвердження і розвитку латинської мови, мусимо усвідомити, що нічого не створювалося на пустому місці. Кожний крок по шляху до цивілізованого суспільства вимагав натхненної праці, таланту, великих устремлень та духовної основи. Європейська література бере свій початок з часів написання св. Письма та з часів Гомера (нагадаємо, що за Ератостенесом, Троя, описана Гомером, була зруйнована в 1184 р. до нар. Хр.).

Процес формування науки і на її основі наукової мови прослідковуємо на всіх етапах розвитку. Виходячи з особливостей розвитку латинської мови, поділяємо її на три періоди: період класичної латини, період латини післякласичного часу та період пізньої латини. Цим трьом періодам передувала так звана “архаїчна латина”, на якій знайдено в 1899 р. особливі

написи, збережені на чорному камені (датовані 600 р. до нар. Христа), та численні надгробні надписи (з 300 – 200 рр. до нар. Христа).

Особливе зацікавлення викликає третій період історії латинської мови, так званий “пізній період латинської мови”. Його розквіт припадає на III – IV ст. Того часу латинською мовою з’являються християнські твори, що для духовного життя та духовного розвитку Європи мало винятково важливе значення: переклади св. Письма, твори Св. Августина (Aurelius Augustinus 354 – 430 рр. після нар. Христа – філософ, християнський письменник), твори Св. Єроніма (Sophronius Eusebius Hieronimus 340 – 420 рр. після нар. Христа – християнський письменник).

Латинська мова збагатилася з морфологічного, синтаксичного та фонетичного погляду. Згодом послужила зразком для формування різних літературних мов, що утворювалися на основі поєднання споріднених діалектів і, отже, створювали науково обґрунтовані романські мови – італійську, іспанську, французьку, португальську, провансальську, румунську, молдавську.

Найвищого ступеня розвитку досягає латинська мова в I ст. до і у I ст. після нар. Христа. Цей період в історії античної культури названий “класичною латиною”. У літературі та історіографії найвидатнішими представниками були Gaius Julius Caesar (Гай Юлій Цезар 100 – 44 рр. до нар. Христа – полководець, історик), Marcus Tullius Cicero (Марк Тулій Ціцерон – 106 – 43 рр. до нар. Христа, – оратор, філософ, політик), Publius Vergilius Maro (Публій Вергілій Марон 70 – 19 рр. до нар. Христа, – поет), Gaius Sallustius Crispus (Гай Салюстій Крісп 86 – 35 рр. до нар. Христа, – історик), Quintus Horatius Flaccus (Квінт Горацій Флак 65 – 8 рр. до нар. Христа – поет), Publius Ovidius Naso (Публій Овідій Назон 43 р. до нар. Христа – 18 р. після нар. Христа, – поет), Titus Livius (Тит Лівій 59 р. до нар. Христа – 17 р. після нар. Христа, – історик), Gaius Lucius (Гай Люцій 180 – 102 рр. до нар. Христа, – поет, сатирик), Titus Lucretius Carus (Тит Люкрецій Кар 97 – 55 рр. до нар. Христа, – філософ і поет) та ін. (тут подаємо переважно потрійні імена названих представників римської культури. Звернемо увагу на те, що латинські імена були переважно потрійними: *proponen-nomen-cognomen*, напр., Publius Vergilius Maro, Publius Ovidius Nason).

Післякласичний період латинської мови, що продовжувався два століття після нар. Христа, не мав істотного впливу на зміну усталеної мови. У цей період римська література збагатилася творами видатних письменників і поетів, що використовували багато нових стилістичних засобів: Lucius Annaeus Seneca (Люцій Аннеус Сенека 4 р. до нар. Христа – 65 р. після нар. Христа, – філософ, трагік), Decimus Iuvenalis Junius (Децим Ювенал Юній 60 – 130 рр. після нар. Христа, – поет), Marcus Martialis Valerius (Марк Марціал Валерій 40 – 10 рр. після нар. Христа, – поет), Lucius Apuleius (Люцій Апулей 125 – 170 рр. після нар. Христа – письменник, філософ) та ін.

Найбільше спричинилися до розвитку латинської мови цього періоду: комедіограф Плавт (254 – 184 рр. до нар. Христа), який залишив потомкам 20 творів, та драматург Теренцій (190 – 159 рр. до нар. Христа) – автор шести комедій (що залишилися). Мова цих двох письменників є свого роду мостом від “архаїчної” до “класичної” латини.

На основи викладеного матеріалу зробимо деякі висновки

По-перше, при розгляді термінологічних запозичень на етапі їх входження у мову, яка запозичує, доцільно звертати пріоритетну увагу не так на лексичну сторону терміна, хоча вона також повинна відповідати мовнокультурним, естетичним характеристикам, а на його

когнітивне значення, яке є первинним і вирішальним, є в такому відношенні до мовної структури, як зміст до форми.

По-друге, між когнітивною і денотативною стороною терміна, незалежно від того, чи маємо справу з власномовною чи запозиченою лексичною одиницею, як правило повинна бути структурно-семантична єдність у симетричному вираженні [1, с.119–115].

По-третє, симетричне відношення є поняттям змінним, на різних етапах засвоєння і використання терміна може співпадати, частково співпадати, або не співпадати з поняттям явища чи предмета, який цей термін повинен десигнативно позначати. Отже, зміст і форма можуть між собою симетрично співпадати, не співпадати, або співпадати частково.

По-четверте, для когнітивного визначення терміна вимагається обізнаності з професійним напрямком термінологічного застосування, особливостями явищ, що їх покликаний позначати термін.

1. *Лецук Т. Проблеми фахової лексики. – Львів: Просвіта, Світ культури, 1994. – 221с. 2. Россохина Г.Н. Новый англо-немецкий язык: угроза или реальность / Научные доклады высшей школы // Филологические науки. – М.: 2001. – № 2. – С.109–116.*

Ярослав Яремко

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

МІЖМОВНІ ВІДНОШЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА КАРТИНА СВІТУ

© Ярослав Яремко, 2002

У статті зроблено зіставний аналіз лексичної семантики військових термінів української та російської мов на рівні якісних відповідностей / невідповідностей (семний склад, семантичний обсяг семем), окреслено національні особливості термінів-корелятивів, причини відмінностей лексико-семантичних систем різних мов. Загострено увагу на поняттях, що у сучасному мовознавстві не мають єдиного тлумачення (внутрішня форма слова, мовна картина світу).

The article gives collated analysis of the lexical significance of military terms in both Ukrainian and Russian languages on the level of the qualitative conformities / nonconformities (the sem composition, the semantic scope of sememes), outlines national peculiarities of the terms-corelyatives, the causes of the distinctions in the lexical-semantic systems of different languages. The attention is stressed on the notions that aren't of unique interpretation in the modern linguistics (inner word form, the language picture of the World).

Кожна мова – це певне світобачення, у якому втілена своєрідність його творця і носія – народу. Тому про особливості мовної картини світу однієї національної культури можна дізнатися не інакше, як через зіставлення з іншою мовною картиною. Наукові засади такого підходу були закладені ще у працях В. фон Гумбольдта та Олександра Потебні, котрі перші серед мовознавців почали розглядати мовні відмінності в гносеологічному аспекті. Адже “різні мови – це зовсім не різні позначення однієї і тієї ж речі, а різні бачення її. Тому мови